

POMOCNICE V DOMÁCNOSTI V „RÁJI“ GENDEROVÉ ROVNOSTI /

ADÉLA SOURALOVÁ

ISAKSEN, L. W. (ED.). 2010. *GLOBAL CARE WORK: GENDER AND MIGRATION IN NORDIC SOCIETIES*. LUND: NORDIC ACADEMIC PRESS.

Skandinávie bývá obecně považována za pomyslný ráj nejen genderové rovnosti, ale také za prostor otevřený etnické diverzitě, zemi zaslíbenou migrantům a migrantkám z celého světa. Tuto představu poněkud nabourává nová kniha vzniklá ze spolupráce jedenácti výzkumníků z Norska, Dánska, Švédska a Finska, které přinášejí závěry svých výzkumů zacílených na témata pomocnic v domácnosti, au pair a sexuálních pracovníků. Publikace editovaná profesorkou Lise Widding Isaksen, socioložkou z norského Bergenu, si klade za cíl přinést do debaty o globalizaci ženské práce příklad skandinávských zemí. Tento cíl však publikace několikrát překračuje a není pouhým doplněním nové geografické a sociálně-politické perspektivy, naopak, texty přinášejí nová témata a postřehy, které dosud zůstávaly výzkumům skryty (otázka korupce, překračování různých režimů nelegality apod.).

Texty jsou seřazeny do tří tematických bloků. První z nich se věnuje otázkám genderové rovnosti v souvislosti s placenou pomocí v domácnosti, druhý navazuje s pojednáním o transnacionální zkušenosti a pracovním trhu a konečně třetí část sleduje národ, občanství a demokracii v kontextu globální dělby reprodukční práce. Hlavní myšlenkovou nit celé publikace vytyčuje v úvodu Lise Widding Isaksen, která zdůrazňuje globální charakter sřazování veřejného a soukromého života v moderní společnosti. Isaksen (stejně jako autorky dalších statí) vychází z Esping-Andersenova upozornění na tzv. neúplnou revoluci. Podle něj genderová revoluce zůstává otázkou vzdělaných středostavovských žen, a tak „požadavek genderové rovnosti vytváří sociální nerovnosti, dokud se jedná o záležitost střední třídy“ (s. 11).

Kolektiv autorek toto tvrzení posouvá dál a zdůrazňuje, že „sociální nerovnosti vznikají jako kombinace nových sociálních a politických významů spojených s genderovou rovností a mezinárodními vzorci migrace, ve které dominují ženy“ (tamtéž). Isaksen tak zdůrazňuje, že i když se Skandinávie stala (např. díky i v českém kontextu často skloňované rodičovské dovolené pro otce či sociálním benefitům pro rodiče) prototypem země s genderovou rovností, distribuce péče je zde stále nerovná. Přidáme-li k tomu neflexibilní otevírací hodiny zařízení státní péče o děti, můžeme podle autorky sledovat mezery, které mohou/musí být vyplněny prostřednictvím placených služeb pomocnic v domácnosti a chův.

První část knihy zahrnuje čtyři texty, které tematicky spojují představy o rovnosti v kontextu placené pomoci v domácnosti („Domestic Work and Images of Equality“). Helle Stenum se na příkladu migrace filipínských au pair do Dánska věnuje tématu transnacionálního vytváření korupce a dotýká se stěžejní ambivalence v systému placené péče: „řešení prostřednictvím au pair ponechává muže stranou zodpovědnosti a udržuje tak genderovou nerovnováhu“ (s. 39) a upozorňuje, že takové řešení osvobozuje bílé středostavovské ženy. Vzhledem k tomu, že migrace žen z Filipín za účelem působení jako au-pair je nelegální, ženy, které chtějí pracovat jako au pair, musejí podplatit příslušné úřady a dostávají se tak do dluhů, které po příchodu do Dánska splácejí. Tak podle Stenum dochází k přeshraničnímu vytváření korupce a ženy se ocitají v pozici lehko zranitelných a výrazně podřízených bytostí závislých na svých zaměstnavatelích. Mariya Bikova ve svém textu „Had v trávě genderové rovnosti“ sleduje systém au-pair v Norsku. Přichází zde

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE „TRANSFORMING GENDER ORDERS. INTERSECTIONS OF CARE, FAMILY AND MIGRATION“ / Pavla Redlová

Padesát tři miliony osob jsou podle velmi střízlivých odhadů Mezinárodní organizace práce zaměstnány v domácnostech. Často to jsou ženy, které odešly od svých rodin do zahraničí, aby se tam staraly jako chůvy, uklízečky nebo pečovatelky o druhé nebo o jejich domácnosti. Ve světě rostoucích mocenských a ekonomických nerovností směřují tyto „pracovnice ve službách (v době) globalizace“, jak je nazývá Rhacel Parreñas (2001), nejčastěji z Východu a Jihu na Sever a Západ, kde kvůli větší zaměstnanosti žen, stárnutí obyvatel i nedostatku státních zařízení pro děti vzrůstá poptávka po jejich službách. V dnešní době se tak (placená) práce v domácnostech stává stále významnějším a expandujícím odvětvím (Sotelo 2001). Jedná se však o práci, která málokdy bývá ve společnosti vnímána jako „opravdové zaměstnání“, neboť je vykonávána v soukromí domácností, zahrnuje emoční práci a kulturně je definována jako přirozená součást vztahu ženy k rodině. Z perspektivy genderových a mocenských vztahů tedy fenomén migrace žen za prací do zahraničí neznamena nutně jejich osvobození, jak se v 70. letech automaticky předpokládalo. Změny genderových řádů – které socioložka R.W. Connell vymezuje jako historicky konstruované vzory mocenských vztahů mezi ženami/ženstvím a muži/mužstvím – mohou mít v transnacionálním prostoru rozmanité a protikladné formy.

A právě proměny organizace péče a dopady procesů globalizace a migrace žen na mocenské a genderové vztahy ve společnosti představovala rámcová témata mezinárodní konference Transforming Gender Orders. Intersections of Care, Family and Mig-

s klíčovým závěrem, totiž že genderová rovnost, které střeďstředavovské rodiny dosáhly, je „založena na příspěvku do rodinného rozpočtu spíše než na rovném sdílení péče a domácích prací“ (s. 53). Jedná se tedy o finanční rovnost, které je dosaženo tím, že se z migrantky stává žena v domácnosti. Reprodukce genderové nerovnosti se tak odehrává nejen na lokální, ale především na globální úrovni. Podobně text Tove I. Fjell ukazuje, jak kupování pomoci v domácnosti jde v Norsku ruku v ruce s deklarací genderové rovnosti, která na delegované péči do velké míry stojí. Catharina Calleman navazuje na předchozí příspěvky a sleduje způsoby, jak je instituce au pair vytvářena, když se ptá „Kulturní výměna, nebo levná domácí práce?“ Tato kapitola má vysoce popisný charakter a sleduje práva a povinnosti, které au pair mají v jednotlivých zemích. Autorka ukazuje, že právně au pair nejsou považovány za zaměstnankyně, což vede k jejich nejasnému postavení a limitované ochraně.

Druhá část obsahuje celkem tři příspěvky a zaměřuje se na „Transnacionální zkušenost a trh práce“. V prvním z nich se Hanne Marlene Dahl a Marlene Spanger věnují sexuálním pracovním a jejich přeshraničnímu a lokálnímu mateřství. Autorky popisují různé strategie tzv. skype-mateřství a zdůrazňují odlišné způsoby „matkování“, které nemusí být závislé na fyzické přítomnosti a fyzickém kontaktu s dítětem. Isaksen v textu věnovaném přeshraniční péči zdravotních sester v Norsku sleduje vznik tzv. globálních řetězců péče zdravotních sester (*global nurse care chains*) v transnacionálním prostoru Lotyšska, Ukrajiny, Norska, Španělska a Izraele. Ellinor Platzer pak ve stejném duchu zkoumá placenou péči a vliv švédských migračních politik na její formování, přičemž dochází k závěru, že „tím, že se starají o děti a staré lidi... za nízké mzdy, migrantky pomáhají udržet sociální stát jako takový“ (s. 169).

Tři texty ve třetí části sjednocuje pohled na občanství, národ a sociální stát – autorky se zde postupně věnují politikám ve Finsku, Švédsku a Dánsku a sledují, jak se v jednot-

livých zemích utváří prostor pro pomocnice v domácnosti. Podobně jako v předchozí části autorky Minna Zechner, Karin Carlsson a Lise Lotte Hansen ukazují, jak placená pomoc v domácnosti figuruje v rámci politik národních států (není tedy anomálií) a zároveň tyto státy přesahuje a vytváří přeshraniční kooperaci (např. skrze odbory a unie).

Příspěvky v editované publikaci poukazují na teoretické i sociálněpolitické výzvy, které transnacionalizace péče přináší. Na tomto místě je třeba připomenout dvě stěžejní témata. Za prvé, Isaksen ve svém příspěvku vznáší otázku toho, jak se proměňuje význam péče a ideál rodiny pod vlivem transnacionálních praktik péče (o děti i staré jedince). Autorka popisuje situace virtuální intimity a střetávání referenčních rámců o péči mezi domovinou a zemí cílovou a sleduje, jak jednotliví aktéři vyjednávají své rodinné životy přes hranice národních států. A za druhé, autorky (především Isaksen a Platzer) poukazují na paradox toho, že *transnacionalizovanou* instituci, kterou péče v dnešní době je, regulují pouze *národní* politiky. Transnacionalizace péče tedy zpochybňuje dosah a pravomoci sociálních států – tradičně chápaných jako specifické instituce kontextualizované v rámci národních států. Autorky poukazují na nutnost vyššího (než národněstátního) sociálněpolitického rámování organizace péče, které transcenduje hranice státních jednotek a uvaluje pomocnice v domácnosti do nejistého prostoru. Platzer mimo jiné upozorňuje na alarmující zjištění, a sice že „ve stejnou dobu, kdy jsou migrující a jejich děti skupinou nejvíce vystavenou na pospas úpadku sociálního státu, se v bohatých zemích imigrantská práce stává nadbytkem“ (s. 168).

Publikace tedy přináší pohled na globální péči o domácnost a o děti ze skandinávských zemí. Proč tedy může být pro čtenářstvo ze střední Evropy podnětné si příspěvky zacílené na geograficky relativně vzdálené kontexty přečíst? Nejen že texty doplňují existující vědění o tematice o geograficky specifický kontext, ale v obraze skandinávských zemí jako „women-friendly“ států poukazují na jemné nu-

ration. Ta se uskutečnila ve dnech 19. a 20. ledna 2012 na frankfurtské Goetheho univerzitě ve spolupráci s Cornelia Goethe Centrum für Frauenstudien und die Erforschung der Geschlechterverhältnisse, které se ostatně profilují výzkumy zaměřenými na gender, transnacionální migraci a péči. Proto nepřekvapil velmi kvalitní a komplementární program konference, ani hojná účast na ní: více než 160 vědců a vědkyň z 21 zemí. Ti společně diskutovali o otázkách ohledně vlivu veřejných politik na míru zaměstnávání migrantek v pečovatelských službách a také o dynamice vztahů na mikrosociální úrovni, konkrétně o individuálních možnostech jednání a dopadech a reprezentaci transnacionálního mateřství. Příspěvky charakterizoval transnacionální přístup a společný byl i koncept intersektionality jako metody propojující ve svých vysvětleních různé formy odlišnosti. Konferenci zahájila Pierette Hondagneu-Sotelo, profesorka sociologie z University of Southern California a mimo jiné autorka významné publikace Doméstic. Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence (2001). Již v této knize se ptala, čím by bylo Los Angeles (a jiná globální města) bez práce imigrantů a imigrantek v domácnostech? Co se odehrává za ploty či fasádami domů, kde spolu dvě strany (obvykle ženy) vyjednávají ve velmi odlišných a nerovných sociálních pozicích? A v podobném duchu pokračovala i ve Frankfurtu, kde se zaměřila na dosud méně studovanou skupinu mužů pracovníků v domácnostech a na aktuální situaci v USA. Na základě empirických výzkumů mezi kalifornskými zahradníky pocházejícími z Latinské Ameriky dospěla k závěru, že jejich pozice je odlišná od statusu žen v domácnostech: liší se jak v platovém ohodnocení, tak i v míře hierarchizace a konkurenci místo spolupráce v rámci této pracovní sféry. Rozdíly jak mezi těmito skupinami, tak vně těchto skupin leží primárně v pobytovém statusu a v pozici ilegality. Souhlasím s tím, že právě pobytový status a s ním spojená (ne)jistota je kritickým faktorem formujícím pracovní i životní možnosti migrantů a migrantek.

ance v genderové rovnosti mezi muži a ženami, která spo-
láhá na třídní/etnickou nerovnost mezi ženami navzájem.
Knihu tak lze doporučit nejen všem výzkumníkům a vý-

zkumníkům zajímajícím se o téma placené pomoci v domác-
nosti, ale i těm, kdo sní svůj sen o Skandinávii jako napros-
tém ráji genderové rovnosti.

POLITIKY PÉČE / RADKA DUDOVÁ

HRŽENJAK, M. (ED.). 2011. *POLITICS OF CARE*. LJUBLJANA: MIROVNI INŠTITUT.

Knihu *Politics of Care* je koláží textů na téma péče pocháze-
jících od autorek z různých zemí a zabývajících se různými
aspekty pečovatelské práce. Příspěvky vycházejí z různých
lokálních kontextů (autorky analyzují situaci v jednotli-
vých zemích západní a střední Evropy, ale i v USA a Kana-
dě), v celku tak poskytují přehled o současném vývoji si-
tuace v tzv. prvním světě.

Různorodé kapitoly jsou protnuty třemi tématy, která
tvorí jakési jednotící linie analýzy. Prvním z nich je téma
transnacionálních souvislostí pečovatelské práce: autor-
ky navazují na koncept „globálního řetězce péče“ a na te-
orii transnacionální politické ekonomie péče. Je analyzo-
váno postavení migrantek, které v dané zemi pracují jako
pečovatelky (nejčastěji v rámci šedé ekonomiky), případ-
ně nastavení sociálních systémů vzhledem k zaměstnává-
ní těchto transnacionálních pečovatelek, nebo je zkoumáno
rámování veřejné debaty vzhledem k tomuto tématu. Dru-
hou jednotící linií analýzy tvoří koncept rámování (či *fra-
ming*): většina kapitol se zaměřuje právě na zkoumání rám-
ců přítomných ve veřejném diskursu a poukazuje na to, jak
tyto rámce mění nebo nemění nastavení sociálních politik,
jaké mohou být vztahy mezi nimi a jaký vliv mají na schop-
nost prosazení požadavků určitých skupin a na možnost je-
jich spolupráce. Třetí linií představuje zkoumání ekonomie
péče – autorky nahlíží na pečovatelskou práci skrze kon-
cepty feministické ekonomie a poukazují na rizika pokračující komodifikace péče. V jednotlivých kapitolách se se-

tkávají dvě až tři z těchto linií. Výsledkem je skládáčka, kde
jednotlivé dílky do sebe zapadají a přinášejí nové pohledy
na oblast, která je stále ještě prozkoumána pouze částeč-
ně – zejména z hlediska oblasti péče o dlouhodobě nemoc-
né a o seniory nebo z hlediska situace v zemích střední Ev-
ropy (Česko, Slovinsko či Rakousko).

První stať Fiony Williams plní roli úvodní kapitoly. Zahr-
nuje celou Evropu a zabývá se obecně problematikou péče
v politickém prostoru, konkrétně rámováním požadavků
různých sociálních skupin a zároveň rámováním existují-
cích sociálních politik – s přihlédnutím k tématům uznání,
práv a redistribuce péče. Ukazuje na posun ve veřejném dis-
kursu od rámce „rovnosti“ či „sociální spravedlnosti“ k rá-
mování „sociální investice“ (*social investment*), ke kterému
v Evropě došlo v průběhu minulých desetiletí. Co se týče
rámování sociálních politik, rámec „sociální investice“ vyu-
žívá argumenty zaměstnatelnosti, plýtvání lidským poten-
ciálem, aktivizace žen na pracovním trhu. Z hlediska rámo-
vání „zdola“ převažují argumenty svobodné volby typu péče
a chápání péče jako spotřebního zboží a pečovatelů i opečo-
vávaných jako „konzumentů“.

F. Williams poukazuje na to, že ačkoliv tento rámec byl
do určité míry úspěšný a přínosný při dosahování gende-
rové rovnosti a sociální spravedlnosti, má zásadní omeze-
ní a z globálního hlediska naopak způsobuje další formy
nerovnosti (špatné pracovní podmínky placených pečovate-
lek/pečovatelů, omezování možnosti volby pro chudší vrst-

*Souvislosti a dopady aktuální ekonomické recese, přísnějších migračních zákonů a rostoucí míry deportací (primárně mužů z La-
tinské Ameriky) na rodinný život a genderové vztahy představovaly zásadní příspěvek této socioložky do debaty. Otevřenou otázkou
zůstává, jak se v tomto kontextu vyzdvihujícím vnitřní bezpečnost proměňují každodenní praktiky – například dosud poměrně vel-
ká tolerance ze strany veřejnosti vůči neformálnímu sektoru. Jak sama Sotelo říká, tyto muži totiž pracují všem na očích (a díky za-
hradním strojům i všem na uších) a jsou vystaveni veřejnému dohledu více než kdo jiný.*

*Význam existujících sociálních a kulturních norem vyzdvihla Birgita Pfau-Effinger (University of Hamburg), která mezi faktory
rozhodujícími o míře zaměstnávání migrantek v domácnostech zařadila – vedle obvykle uváděného nastavení migrační, rodinné po-
litiky a jiných veřejných politik – také kulturní modely rodiny. Lze kritizovat, že tím zjednodušuje rodinnou realitu na jeden domi-
nantní národní model, nicméně tato perspektiva může posloužit jako odrazový můstek pro zkoumání odlišností napříč společnostmi.
Například kulturní vymezení soukromí se mi jeví jako důležitý prvek právě v rozhodování Čechů o zaměstnání chůvy mluvící někte-
rým slovanským jazykem nebo Filipínky či Thajky. V druhém případě si – podle těchto zaměstnavatelek – rodina zachovává díky ja-
zykové bariéře větší soukromí, i když s nimi chůva žije.*

*Fiona Williams z University of Leeds se naopak ve svém příspěvku ptala na společnou dynamiku v zaměstnávání migrantek, kte-
rá vychází z podobného umístění zemí na globálním trhu péče. V rámci evropských společností tak definovala šest aktuálních ten-
dencí, mezi nimiž bych vyzdvihla nejen často uváděné ztrátnění státní a zdravotní péče, ale také fenomén vzrůstající role státu coby
globálního zaměstnavatele žen migrantek. Tento poznatek je důležitý právě proto, že se dosavadní studie zaměřovaly převážně na
práci v domácnostech a zapomínaly na další sektory, jako je právě ten státní. Za zmínku stojí i příspěvek Eleonore Kofman, která*